

STADSHOLMEN

STADSVARVET 3

Folkungagatan 147–149

SÖDERMALM

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsammans med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

STADSVARVETS KONTORSBYGGNAD LITE UNDANGÖMD NEDANFÖR BERGSKANTEN VID ERSTA. TILL HÖGER OM SALTSJÖBANANS BRO LIGGER SKJUL OCH MAGASIN SOM TILLHÖRDE SJÄLVA VARVSVERKSAMHETEN. HÄR DROGS 1907 FOLKUNGAGATAN FRAM FÖR ATT SKAPA FÖRBINDELSE MED STADSGÅRDEN. FOTO U.Å. SSM F41401.

Stenhuset vid Folkungagatans östra ände byggdes på 1740-talet som bostads- och kontorshus för Stora varvets skeppsbyggmästare och andra befattningshavare. Byggnaden är den enda som ännu påminner om den en gång omfattande varvsverksamheten vid Tegelviken och är mycket betydelsefull som en del av Stockholms sjöfartshistoria.

Det i stort sett välbevarade huset ger också, tillsammans med Åsöbergets stugor, en värdefull bild av hur varvets anställda bodde; de högt uppsatta i stenhuset och de mindre bemedlade i träkåkarna på berget.

Fastigheten Stadsvarvet 3 är blåvärderad enligt Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

OMRÅDESBESKRIVNING

Sträckan utmed Södermalms nordöstra strand har ända sedan medeltiden varit platsen för verksam-

heter med anknytning till vattnet och sjöfarten. Vid nuvarande Slussen kokades under medeltiden tran av sälpäck och vid Stadsgården låg under en period stadens skeppsgård. Vid Tegelviken låg under 1500-talet ett tegelbruk som senare ersattes av ett tjärhov där tjäran förädlades för export till andra länder. Verksamheten flyttades till Beckholmen redan på 1680-talet men gatunamnet Tjärhovsgatan och kvartersnamn som Tjärkorkaren och Tjårboden påminner fortfarande om verksamheten.

På platsen för tjärhovet anlades på 1680-talet ett skeppsvarv som kom att bli mycket framgångsrikt och låg här i mer än tvåhundra år. Området var i öv-

STORA STENHUSETS FASAD MOT FOLKUNGAGATAN. T.H. SKYMTAR DEN LILLA TILLBYGGDA FLYGELN FRÅN 1875 MED SINA TRE FÖNSTERAXLAR. FOTO J. MALMBERG.

rigt lantligt under 1700-talet med bergiga områden, enkla bostäder för bland annat varvsarbetarna och några större trädgårdar. I närheten låg sedan slutet av 1600-talet även Barnängens textilfabrik.

Området förändrades mycket under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet då bland annat Stadsgårdshamnen byggdes ut och blev Stockholms stora hamn för den europeiska handeln med styckegods. Den dramatiska förkastningsbranten sprängdes ut för hamnverksamheten och Tegelviken fylldes igen. Här drogs också spåren för Saltsjöbanan fram under 1890-talet. Så småningom kom också Stadsgårdsleden till för biltrafiken. Senare under 1900-talet flyttades handelssjöfarten från innerstaden och i dag är det framför allt kryssningsfartyg som lägger till vid kajen.

HISTORIK

Stora varvet

Det så kallade Stora stenhuset stod färdigt 1748 som bostad åt Stora varvets högre befattningshavare, framför allt åt skeppsbyggmästaren. Varvet vid nuvarande Tegelvikshamnen hade grundats av Stockholms

stad 1687 och var under 1700-talet ett av stadens största. Här byggdes bland annat flera av de skepp som seglade på östra Asien, så kallade ostindiefarare. Från mitten av 1690-talet arrenderas verksamheten ut till olika entreprenörer. En av de mer framstående var Johan Holm som under 1740-talet var skeppsbyggmästare och teknisk ledare vid varvet. Holm lät uppföra stenhuset som bostad för sig själv och andra högt uppsatta personer vid varvet. De övriga cirka 60 varvsarbetarna, som till största delen var timmermän, bodde i närheten.

Södra varvet

Vid mitten av 1800-talet var konjunkturerna goda med byggande av bland annat ångbåtar. Varvet, som nu kallades Södra varvet, arrenderades 1855–1877 av William Lindberg som också drev en framgångsrik mekanisk verkstad bredvid varvet. Efter Lindbergs död bildades ett aktiebolag W. Lindbergs verkstads- och varvsaktiebolag som i slutet av 1800-talet var ett av Stockholms största industriföretag med omkring 500 anställda.

Då Stadsgårdshamnen behövde utvidgas österut

BRÖSTPANEL OCH KAKELUGN FRÅN 1700-TALET PÅ VÅNING 1 TRAPPA. PARDÖRRARNA ÄR SANNOLIKT FRÅN 1800-TALET S ANDRA HÄLFT. FOTO J. MALMBERG.

kunde verksamheten inte längre bedrivas i stor skala. Den 16 januari 1907 skedde den sista sjösättningen. Tegelviken fylldes igen och i augusti 1910 invigdes den nya Stadsgårdshamnen och den nya uppfartsvägen till Folkungagatan. Varvsverksamheten upphörde dock inte helt förrän 1930.

Efter varvstiden användes stenhuset fram till slutet av 1940-talet som spädbarnshem för ensamstående mödrar. Därefter har det varit ungdomsgård och sedan slutet av 1980-talet har konstskolan Basis haft sin verksamhet här. Stockholms stad har ägt fastigheten ända sedan 1600-talet och 2004 förvärvades den av AB Stadsholmen.

Stora stenhuset under 1700-talet

I januari 1746 ansökte Johan Holm om tillstånd att uppföra en byggnad av sten inom Stora varvets område. Två år senare kunde den tas i bruk och hade då två våningar och en delvis inredd vind. Enligt ritningen skulle de två nedre våningarna ha liknande planformer med en genomgående förstuga. Till vänster om förstugan fanns på bottenvåningen bostad och kontor för varvets bokhållare och på övre planet

en lägenhet med sal, sängkammare, barnkammare och kök för skeppsbyggmästaren. På andra sidan förstugan fanns på bottenvåningen två bostadsrum vardera för kontrollören och "waktmästaren" (trol. vaktmästaren). Den övre våningen användes här av de så kallade "Intressenterna", det vill säga varvets arrendatorer.

Närmare beskrivningar av huset finns från 1781. Av dessa framgår att huset hade ett antal stora, välvda källarum. Bottenvåningen hade en förstuga med golv av kalksten från Öland och till höger bland annat en bagarstuga med två spisar och likadant stengolv. Till vänster om förstugan låg en sal med blå och vit kakelugn, ett förmak med violett och vit kakelugn och en sängkammare med grön och vit kakelugn. Flera rum hade bröstpaneler och här fanns också två köksutrymmen. Andra våningen var ungefär likadant inredd men här anges också att salen väster om förstugan hade bröstpanel som var målad med gul oljefärg. På nedre vinden fanns tre bostadsrum samt ett antal skafferier medan vinden högst upp användes för att torka kläder.

ÄLDRE KALKSTENSGOLV MED DJUPA KRYSSFORMADE SPÅR. FOTO J. MALMBERG.

Senare förändringar

Stora stenhuset verkar sedan ha stått i princip oförändrat i mer än hundra år innan William Lindberg 1875 fick tillstånd att bygga till huset med en vinkelbyggnad mot norr. Tillbyggnaden var förhållandevis liten och hade i de två våningarna två rum på varje plan. Vid det här tillfället ordnades också förbindelse mellan de två byggnadsdelarna med hjälp av murgenombrott i det äldre stenhuset. Sannolikt byttes också delar av den fasta inredningen, som dörrar, kakelugnar och paneler, ut vid den här tiden. I en brandförsäkring från 1892 nämns dekorerade tak i flera rum, men om det betyder målningar eller stuckaturer framgår inte. Efter 1870-talet har sedan förhållandevis få ändringar gjorts, förutom diverse ytskiktsrenoveringar och moderniseringar som inredande av WC, pannrum, kök och liknande.

BYGGNADSBESKRIVNING

Huset är två våningar högt med en senare byggd flygel i vinkel mot norr. Sadeltaket är täckt med tegel och har både takkupor och takfönster. Den

slätputsade fasaden har en profilerad taklist och fönster i murlivet. På västra gaveln står årtalet ”1748” med siffror av smidesjärn. Fönstren är dels kopplade utåtgående tvåluftsfönster med spröjs, dels enkla tvåluftsfönster med spröjs och dekorativa, nytillverkade fönsterbeslag av 1700-talstyp. På gavlarna sitter högst upp ursprungliga runda fönster med plåtbeslagna luckor. Entréporten är en halvfransk pardörr från 1700-talet med omfattning och trappa av sandsten.

I byggnaden finns många äldre byggnadsdetaljer från både 1700- och 1800-talet som hel- och halvfranska enkeldörrar med profilerade foder, pardörrar, bröstpaneler, fönstersmygpaneler och takstuckaturer. Förstugan har ett äldre kalkstensgolv med kryssmönster. Den ursprungliga planlösningen är i stort sett välbevarad och på våning 1 trappa, den före detta paradvåningen, har några av rummen rundade hörn på rokokovis. Tre kakelugnar finns kvar i huset, två flata med blommönster från 1700-talet samt en rund, vit kakelugn från 1800-talet. Ytskikten präglas av 1950-tal med linoleum- och plastmattor på många av golven.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.